

Пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятининг объекти ва объектив томонининг юридик тахлили

Хожиева Рузигул Худайбердиевна

Хуқукни муҳофаза қилиш академияси Криминалистика ва экспертиза турлари кафедраси уқитувчиси, Тошкент давлат юридик университети докторанти

kxojiyeva@bk.ru

Пора олиш-беришнинг объекти

Биламизки, муайян бир қилмишни жиноят деб топиш учун, ўша қилмишда, албатта, жиноят таркибий элементлари: жиноят объекти, объектив томони, субъекти ва субъектив томони мавжуд бўлиши лозим. Шу таркибий элементларининг энг муҳимларидан бири жиноят объекти ҳисобланади.

Жиноят объекти бу жиноят қонуни билан қўриқланадиган ижтимоий муносабат бўлиб, Жиноят кодексининг 2-моддасига биноан, жиноят кодексининг вазибалари саналмиш шахс, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият ва давлат манфаатлари, мулк, табиий муҳит, тинчлик, инсоният хавфсизлиги жиноят қонуни қўриқлайдиган ижтимоий муносабаатлар саналади. Шулардан шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият ва давлат манфаати, мулки билан боғлиқ ижтимоий муносабаатлар порахўрлик билан боғлиқ жиноятларнинг объекти ҳисобланади.

Пора олиш, пора бериш ва пора олиш-беришда воситачилик қилиш ўзаро боғлиқ ва ўзаро бир-бирини содир бўлишини келтириб чиқарувчи жиноят саналади. Бироқ улар мустақил жиноятлар ва бу жиноятлар ҳар бирининг характери ва ижтимоий хавфлилик даражасига жиддий тарзда таъсир этадиган бир қанча ўзига хос хусусиятлар бор. Қуйида айнан шулар хусусида сўз юритамиз.

Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 212-моддаси пора олиш-беришда воситачилик учун жиноий жавобгарликни белгиланган бўлиб, пора олиш-беришда воситачилик деганда пора олиш ёки бериш туғрисидаги қелишувга эришишга қаратилган фаолият, шунингдек, манфаатдор шахслар топшириғи билан порани бевосита топшириш тушунилади.

Пора бериш, пора олиш-беришда воситачилик қилиш ва пора олиш айнан битта объектга қарши, яъни ҳокимият, бошқарув органлари ва жамоат

бирлашмаларининг нормал ишлашига карши каратилгандир. Шунингдек, пора бериш ва пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти содир этилганида қонун билан билан қўриқланадиган ижтимоий муносабатга, яъни давлат ва жамоат ташкилотларининг тўғри фаолиятини бузиб, бу шахслар пора олувчи (мансабдор шахс)нинг хатти-ҳаракатлари орқали давлат ва жамоат ташкилотлари обрўсига путур етказадилар.

Порахўрлик билан боғлиқ бўлган жиноятлар ва уларнинг объекти ҳақида турли хил илмий-назарий қарашлар бўлиб, жумладан, Р.Зуфаровнинг фикрича, порахўрлик - кийин очиладиган жиноятдир. У содир этилганда, икки манфаатдор шахс ҳаракат қилади: пора берувчи ва пора олувчи, баъзан уларга воситачи ҳам қўшилади.¹

М.Рустамбаевнинг фикрича эса², ушбу жиноятнинг объекти, пора олиш ва пора бериш жиноятидаги кабидир, яъни жиноятнинг объекти, давлат ҳокимияти ёки бошқаруви органларининг обрўи ва нормал иш фаолияти, фуқароларнинг қонуний манфаатлари, давлат ва жамоат манфаатлари ҳисобланади.

А.Отажоновнинг фикрича³, Пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятининг бевосита объекти давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг нормал фаолиятини амалга ошириш соҳасида вужудга келадиган ижтимоий муносабатлардир.

А.С.Якубов фикрича эса, пора олиш-беришда воситачилик қилиш объекти деганда жиноят қонуни томонидан муҳофаза қилинадиган ижтимоий муносабатлар тушунилади⁴.

Шунингдек, хорижий давлат ҳуқуқшунос олимларининг ҳам бу хусусида ўз қарашлари бўлиб, жумладан рус олими Р.А. Гребенюк мансабдор шахс, шунингдек мансабдор шахс бўлмаган давлат ёки муниципал хизматчининг давлат ёки коммунал хизматни амалга ошириш жараёнида ўз хизмат бурчини бажариши муносабати билан юзага келадиган жамоатчилик муносабатларини порахўрликнинг умумий объекти деб билади. Яъни унинг фикрича,

¹ Зуфаров Р.А. Порахўрлик учун жиноий жавобгарлик. Монография. – Т.; ТДЮИ, 2004. –Б. 47.

² Рустамбаев М.Х. Жиноят ҳуқуқи. Дарслик. Махсус қисм. – Т.; ТДЮИ, 2009. – Б. 341.

³ Отажонов А.А. Бошқарув тартибига карши коррупцияга оид жиноятлар учун жавобгарлик. Уқув қуланма. – Т.; 2018. – Б. 37.

⁴ Якубов А.С. Теоретические проблемы формирования правовой основы учения о преступлении. Т., 1996. – Б. 96.

порахўрликнинг ўзига хос объекти - бу мансабдор шахснинг хизмат вазифаларини бажариши муносабати билан юридик ва жисмоний шахслардан ҳақ олишни тақиқлаш каби таркибий қисмини бажариш жараёнида ривожланадиган жамоавий муносабатлардир.

Бунда тажовузлар фақат давлат ҳокимиятини амалга ошириш тартибига, бир томондан, давлат органлари фаолиятининг ички тартибини, иккинчи томондан, ушбу органлар ва давлат бошқаруви билан боғлиқ муносабатларни ўз ичига олади. Бундай ҳолатда дастлаб давлат хизмати ҳақида, кейин эса давлатнинг бошқарув тартиби ҳақида гапириш керак.

Р.А. Гребенюк яна шуни ҳам ҳам таъкидлаб ўтадики, порахўрликнинг ўзига хос объекти - бу мансабдор шахснинг хизмат вазифаларини бажариш жараёнида юридик ва жисмоний шахслардан хизмат вазифаларини бажариши муносабати билан ҳақ олиши жараёнида ривожланадиган ижтимоий муносабатлар. Бизнинг фикримизча, жиноят қонунчилиги мансабдор шахснинг хизмат вазифаларини бажариши муносабати билан ундан фойдаланган ҳолда юридик ва жисмоний шахслардан ҳақ олиши ҳисобланади.

А.Я.Светлов “мансабдор шахслар меҳнатига ҳақ тулашнинг белгиланган тартибини» мазкур жиноятнинг бевосита объекти деб ҳисоблаган⁵.

И.Н.Кучерявиннинг фикрига кура⁶, бошқарув ва ижроия органларининг обрусини, уларнинг нормал фаолиятини, шунингдек, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини порахўрлик объекти деб эътироф этилиши мумкин эмас. Чунки, маънавий, яъни ҳуқуқий ҳамда жиноят-ҳуқуқий соҳадан ташқаридаги муносабатларни камраб оладиган категориялар ҳисобланади.

Амалиётда кўпинча воситачи пора берувчини пора олувчи билан боғловчи шахс бўлиб, уларни таништиришга ва пора олиш-бериш туғрисидаги келишувга эришишга кўмаклашади.

Одатда, мансабдор шахс пора берувчини, пора берувчи эса мансабдор шахсни билади. Лекин пора берувчи бевосита пора олувчи билан учрашмаган ёки улар бир-бирини умуман билмаган ҳамда пора бериш туғрисидаги келишув, шунингдек, пора берилишининг ўзи ҳам воситачи

⁵ Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления. - Киев: Наукова думка, 1978. –Б 35.

⁶ Кучерявий Н.П. Ответственность за взяточничество,- Б. 57-58.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

орқали амалга ошириладиган ҳоллар ҳам учрайди. Бу ҳолларда воситачи жинойтни содир этиш ва яширишда жуда муҳим ҳал қилувчи роль уйнайди. Аммо таъкидланган фикрлар пора олиш-беришда воситачилик қилиш билан бирга пора бериш ёки олишга ёрдамлашиш ҳам бўлиши мумкинлигини истисно этмайди.

Навбатдаги фикримизни жинойт таркибий элементининг навбатдагиси, пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинойтининг объектив томони ҳақида давом эттираемиз.

Биламизки, жинойтнинг объектив томони деб, жинойт қонуни билан қўриқланадиган ижтимоий муносабаатларга қарши қаратилган ҳаракат ёки ҳаракатсизликка айтилади.

Порахўрлик билан, хусусан пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинойтининг объектив томони – пора олиш ёки бериш хусусидаги келишувга эришишга қаратилган фаолият, шунингдек манфаатдор шахсларнинг топшириғи билан порани бевосита бериш ҳаракатида намоён бўлади.

Бу хусуда ҳам ҳуқуқшунос олимларнинг бир қанча илмий қарашлари мавжуд бўлиб, жумладан Р.Зуфаровнинг фикрича⁷, пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинойтининг объектив белгиси шундан иборатки, воситачи уз ташаббуси билан эмас, балки пора берувчи ёки пора олувчининг ташаббуси (илтимоси ёки топшириғи) билан ҳаракат қилади.

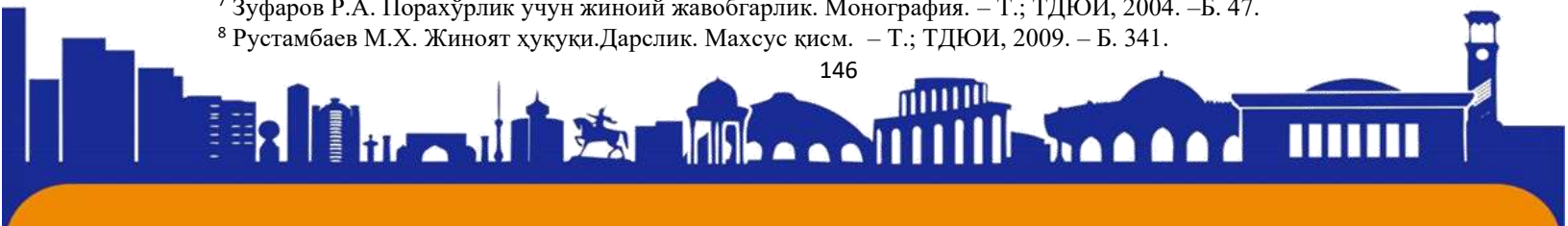
М.Рустамбоевнинг фикрича эса, объектив томондан пора олиш-беришда воситачилик қилиш пора олиш ёки бериш хусусидаги келишувга эришишга қаратилган фаолият, шунингдек манфаатдор шахсларнинг топшириғига биноан порани бевосита беришда ифодаланади⁸.

Бунда пора олиш ёки бериш ҳақидаги битимга эришишга қаратилган фаолият деганда айбдор томонидан содир этилган ёки содир этилиши пора берилишига ёки унинг мансабдор шахс томонидан олинишига хизмат қилувчи ҳар қандай ҳатти ҳаракатни тушуниш керак.

Пора олиш-беришда воситачилик қилишнинг яна бир қурилиши пора предметининг пора берувчидан олиб, пора олувчига бевосита топширилишда

⁷ Зуфаров Р.А. Порахўрлик учун жиноий жавобгарлик. Монография. – Т.: ТДЮИ, 2004. –Б. 47.

⁸ Рустамбаев М.Х. Жинойт ҳуқуқи. Дарслик. Махсус қисм. – Т.: ТДЮИ, 2009. – Б. 341.

ифодаланади. Бунда мазкур жинойт пора олувчи воситачидан поранинг тулик ёки бир қисмини олган пайтдан бошлаб тугаланган ҳисобланади.

Агарда пора мансабдор шахс томонидан олинмаган бўлса, бундай ҳаракат порахурликда воситачилик қилишга суикасд, деб топилади.

Яна бир ҳуқуқшунос олим А.Отажоновнинг фикрича, пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинойти объектив томондан пора олиш ёки бериш хусусидаги қилишувга эришишга қаратилган фаолият, шунингдек манфаатдор шахсларнинг топшириғи билан порани бевосита бериш ҳаракатларида ифодаланади⁹.

Ушбу олимнинг илмий фикридан келиб чиққан ҳолда таъкидлаш мумкинки, воситачилик икки шаклда намоён бўлади:

Биринчиси – пора олиш-бериш тўғрисидаги қилишувга эришишга қаратилган фаолият;

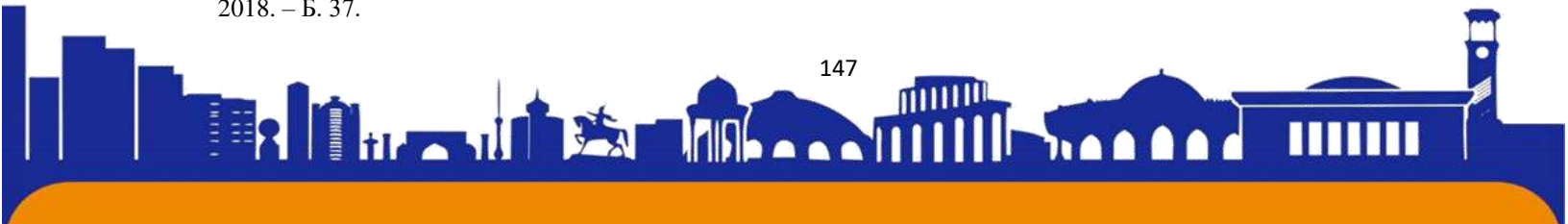
Иккинчиси – пора предметини бевосита бериш.

Пора олиш-бериш ҳақидаги қилишувга эришишга қаратилган фаолият деганда шундай фаолият тушунилиши лозимки, унда воситачи пора берувчи ва пора олувчи шахс ўртасида боғловчи ролида намоён бўлади (масалан, қилишув шартларини етказиш, уларнинг учрашуви учун хона тақдим этиш, қилишувга эришиш ёки уни амалга оширишдаги тўсиқларни бартараф этиш ва бошқ.).

Пора олиш-беришда воситачилик қилишнинг иккинчи шакли манфаатдор шахс топшириғи билан пора предметини бевосита беришда ифодаланиб, пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинойти пора предметининг ҳеч бўлмаганда бир қисми пора олувчи томонидан олинган пайтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади. Бунда тахмин қилинаётган пора олинмаса, воситачининг ҳаракатлари пора олиш-беришда воситачилик қилишга суикасд сифатида квалификация қилинади.

Пора олиш-беришда воситачилик қилишнинг объектив томонини тавсифловчи белгиларни таҳлил қилиш асосида шундай хулосага келамизки, конун чиқарувчининг пора олиш-беришда воситачилик қилишга нисбатан мустақил жинойт деб қарайдиган нуқтаи назари тўғри деб ҳисоблаймиз.

⁹ Отажонов А.А. Бошқарув тартибига қарши коррупцияга оид жинойтлар учун жавобгарлик. Уқув қулланма. – Т., 2018. – Б. 37.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 4.9 / 2023

Юкоридаги тахлимиз якуни буйича хулоса киладиган булсак,

Биринчидан, пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятининг объекти – хокимият, бошқарув органлари ва жамоат бирлашмаларининг нормал ишлашига қарши қаратилгандир. Шунингдек, пора бериш ва пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти содир этилганида қонун билан билан қўриқланадиган ижтимоий муносабатга, яъни давлат ва жамоат ташкилотларининг тўғри фаолиятини бузиб, бу шахслар пора олувчи (мансабдор шахс)нинг хатти-ҳаракатлари орқали давлат ва жамоат ташкилотлари обрўсига путур етказадилар.

Иккинчидан, бъектив томондан мазкур жиноят пора олиш ёки бериш хусусидаги қелишувга эришишга қаратилган фаолият, шунингдек манфаатдор шахсларнинг топшириғи билан порани бевосита бериш ҳаракатида намоён бўлади. Бунда пора олиш ёки бериш ҳақидаги қелишувга эришишга қаратилган фаолият деганда айбдор томонидан содир этилган ёки содир этилиши пора берилишига ёки унинг мансабдор шахс томонидан олинишига хизмат қилувчи ҳар қандай хатти ҳаракатни тушуниш керак.

Учинчидан, пора олиш-беришда воситачилик қилишнинг яна бир қурилиши пора предметининг пора берувчидан олиб, пора олувчига бевосита топширилишда ифодаланади. Бунда мазкур жиноят пора олувчи воситачидан поранинг тулик ёки бир қисмини олган пайтдан бошлаб тугаланган ҳисобланади.

Агарда пора мансабдор шахс томонидан олинмаган бўлса, бундай ҳаракат порахурликда воситачилик қилишга суикасд, деб топилади.

